

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

М. Й. Варій

ПСИХОЛОГІЯ

2-ге видання

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Київ
“Центр учбової літератури”
2009

УДК 159.9(075.8)
ББК 88я73
В 18

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1.4/18-Г-1008 від 03.11.2006)*

Рецензенти:

Москалець В. П. – доктор психологічних наук, професор;

Рибалка В. В. – доктор психологічних наук, професор.

Варій М. Й. Психологія: *навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.]* /
В 18 М. Й. Варій – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 288 с. –
ISBN 978-966-364-818-7

Навчальний посібник призначено для студентів вищих навчальних закладів.

У навчальному посібнику висвітлено головні аспекти загальної психології, а також соціально-психологічні основи функціонування людських спільнот, зокрема злочинних, а також психологічні основи національної безпеки.

УДК 159.9 (075.8)
ББК 88я73

ISBN 978-966-364-818-7

© Варій М. Й. 2009.

© Центр учбової літератури, 2009.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
Глава 1	8
РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЇ ЯК НАУКИ	8
1.1. Основні підходи до визначення історичних етапів розвитку психологічної науки .	8
1.2. Психологічні напрями, школи і концепції.....	15
Глава 2	25
ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ, МЕТОДИ І ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ	25
2.1. Предмет і завдання сучасної психології	25
2.2. Методи психології.....	28
2.3. Галузі психології	36
Глава 3	39
ЦЕНТРАЛЬНА НЕРВОВА СИСТЕМА ЛЮДИНИ	39
3.1. Структура і функціонування центральної нервової системи людини	39
3.2. Мозок, людська психіка і психічне в єдності світу.....	45
Глава 4	52
ОСОБИСТІТЬ ТА ЇЇ ПСИХІКА	52
4.1. Людина як багатосистемне явище	52
4.2. Сутність людської психіки і психічного	54
4.3. Багаторівневість психіки.....	57
4.4. Багатосистемність психіки	61
4.5. Концепція психоенергетичної цілісності особистості	63
Глава 5	67
БІОПСИХІЧНА І МЕНТАЛЬНО-ПСИХІЧНА ПІДСТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ	67
5.1. Генетичні, вікові й статеві особливості особистості	67
5.2. Темперамент.....	70
5.3. Ментально-психічна підструктура особистості	73
Глава 6	78
ІНТРАІНДИВІДУАЛЬНА ПІДСТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ: ВІДЧУТТЯ І СПРИЙНЯТТЯ 78	
6.1. Поняття інтраіндивідуальної підструктури особистості	78
6.2. Відчуття	79
6.3. Сприйняття	84
Глава 7	90
ПАМ'ЯТЬ	90
7.1. Поняття пам'яті	90
7.2. Процеси пам'яті	91
7.3. Різновиди пам'яті	96
7.4. Індивідуальні особливості пам'яті	100
Глава 8	103
МИСЛЕННЯ ТА ІНТЕЛЕКТ	103
8.1. Поняття мислення	103
8.2. Розумові дії та операції мислення	104
8.3. Форми мислення та його різновиди	105
8.4. Індивідуальні особливості мислення	109
8.5. Мислення та інтелект.....	110
Глава 9	114

УЯВА	114
9.1. <i>Поняття уяви</i>	114
9.2. <i>Види уяви</i>	114
9.3. <i>Процеси уяви</i>	117
Глава 10	119
УВАГА	119
10.1. <i>Поняття уваги</i>	119
10.2. <i>Фізіологічне підґрунтя уваги</i>	120
10.3. <i>Основні властивості та види уваги</i>	121
Глава 11	125
ЕМОЦІЇ ТА ПОЧУТТЯ	125
11.1. <i>Розуміння емоцій та почуттів</i>	125
11.2. <i>Характеристика різних видів емоційного реагування</i>	127
11.3. <i>Функції емоцій у керуванні поведінкою та діяльністю</i>	133
11.4. <i>Характеристика різних емоцій. Емоції очікування і прогнозування</i>	135
11.5. <i>Фрустраційні емоції</i>	138
11.6. <i>Комунікативні емоції</i>	140
11.7. <i>Інтелектуальні емоції</i>	141
11.8. <i>Характеристика різних почуттів</i>	143
Глава 12	151
ВОЛЯ	151
12.1. <i>Поняття волі та її функції</i>	151
12.2. <i>Типи критеріїв волі та локус контролю. Вольові дії</i>	152
12.3. <i>Фази та ознаки вольових дій, їх стимулювання</i>	154
12.4. <i>Вольові якості</i>	158
Глава 13	161
ЗДІБНОСТІ	161
13.1. <i>Поняття здібностей та їхній розвиток</i>	161
13.2. <i>Види здібностей</i>	161
13.3. <i>Розвиток здібностей</i>	163
Глава 14	166
СОЦІОПСИХІЧНА ПІДСТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ	166
14.1. <i>Досвід</i>	166
14.2. <i>Характер</i>	167
14.3. <i>Спрямованість</i>	172
Глава 15	180
ПІДСТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ «СВІДОМІСТЬ-САМОСВІДОМІСТЬ»	180
15.1. <i>Свідомість особистості</i>	180
15.2. <i>Самосвідомість особистості</i>	182
15.3. <i>«Я-концепція»</i>	183
Глава 16	189
ПСИХІЧНІ СТАНИ	189
16.1. <i>Сутність психічних станів</i>	189
16.2. <i>Класифікація психічних станів</i>	190
16.3. <i>Особливості психічних станів</i>	191
16.4. <i>Фізіологічні основи і зовнішні вияви психічних станів</i>	192
16.5. <i>Психічні стани особистості в різних ситуаціях життєдіяльності</i>	194

16.6. Шляхи подолання страху	199
Глава 17	203
ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ	203
17.1. <i>Поняття діяльності</i>	203
17.2. <i>Психологічна структура діяльності</i>	203
17.3. <i>Рухи і дії</i>	205
17.4. <i>Знання, навички і вміння</i>	206
17.5. <i>Основні види діяльності</i>	211
Глава 18	217
СОЦІАЛІЗАЦІЯ, ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА І ДЕПРИВАЦІЯ	217
18.1. <i>Соціалізація особистості</i>	217
18.2. <i>Психологічні основи відхильної поведінки</i>	220
18.3. <i>Депривація</i>	227
Глава 19	233
СПІЛКУВАННЯ	233
19.1. <i>Поняття спілкування та його види</i>	233
19.2. <i>Функції і труднощі спілкування</i>	239
Глава 20	247
ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ГРУП	247
20.1. <i>Поняття соціальних груп, їхня класифікація</i>	247
20.2. <i>Великі соціальні групи</i>	249
20.3. <i>Малі соціальні групи</i>	251
Глава 21	264
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИННИХ ГРУП	264
21.1. <i>Соціально-психологічне розуміння організованої злочинності</i>	264
21.2. <i>Загальнокримінальна злочинність: соціально-психологічний аналіз</i>	269
Глава 22	273
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	273
22.1. <i>Розуміння національної безпеки</i>	273
22.2. <i>Психологічна підсистема системи національної безпеки</i>	277

ПЕРЕДМОВА

У нинішніх умовах психологія стала невід'ємною складовою професійної підготовки фахівців усіх спеціальностей вищої кваліфікації. Психологічні знання, навички і вміння є важливим засобом досягнення професійних успіхів, особливо у галузях, які торкаються проблеми взаємин «людина – людина», а також забезпечення гармонійного розвитку своєї особистості й психічного здоров'я.

Хіба можна сьогодні уявити, наприклад, хорошого педагога, управлінця, менеджера, політика, правоохоронця, бізнесмена, продавця без глибоких психологічних знань, навичок і вмінь спілкуватися, вести ділові переговори, впливати на людей і людські спільноти, розуміти їхні наміри, бажання і цілі, «читати» за експресією обличчя емоції та почуття, які їх охоплюють, грамотно керувати людьми в колективах? Безумовно, ні!

Психологія – одна з наук про людину, людські спільноти, їхнє життя й діяльність. Вона вивчає закономірності, механізми, умови, чинники та особливості розвитку й функціонування психіки, її взаємодію з внутрішнім і зовнішнім психічним, а також сутність і зміст останніх.

У наш час психологія одержала змогу подальшого наукового продуктивного розвитку в різних напрямках. Які особливості психології як науки?

По-перше, психологія – наука про найскладніше явище – психіку, яке людство ще до кінця не вивчило й не усвідомило, про внутрішнє і зовнішнє психічне та їхню взаємодію.

По-друге, психологія є однією з наймолодших наук. Умовно її наукове становлення пов'язують з 1879 роком, коли німецький психолог В. Вундт створив першу у світі Лабораторію експериментальної психології при університеті м. Лейпциг. Однак у практичній площині психологія є однією із найдавніших, оскільки її застосовували ще в сиву давнину, коли наші пращури готувалися до полювання, війни тощо. У кожному племені, фактично, були свої психологічно досвідчені представники – старійшини, віщуни, ворожбити, шамани, пророки, чаклуни, ясновидці та ін.

По-третє, наукова психологія відрізняється від побутової, народної і релігійної, тому що використовує більш фундаментальний і різноманітний інструментарій для здобування знання, прагне до узагальнень, дає змогу побачити загальні закономірності розвитку особистості й групи. Наукові знання не мають інтуїтивного характеру, а є більш раціональними й усвідомленими. Отже, наукова психологія володіє унікальним фактичним матеріалом, недоступним жодному іншому носію.

По-четверте, психологія є наукою розгалуженою, оскільки має десятки галузей.

По-п'яте, психологія має унікальне практичне значення для будь-якої людини та діяльності, зокрема психолога-практика.

На теперішньому етапі розвитку українського суспільства, коли відбуваються глобальні зрушення у свідомості громадян, зростає значення вищої школи. Тому цей навчальний посібник щодо змісту і структури

побудовано таким чином, щоб спонукати студентів до оволодіння науковими психологічними знаннями, навичками і вміннями.

У навчальному посібнику розкрито різні підходи, погляди й позиції вчених на те чи інше питання, явище, проблему. Це дає змогу студентами не лише осмислити їх, а й сформувати широкий психологічний кругозір. Водночас у написанні навчального посібника автор дотримується власної *психоенергетичної концепції психіки і психічного* та побудованої на її основі психологічної структури особистості.

Закцентовано увагу на прикладних аспектах психології. Це зумовлено тим, що психологічні проблеми в сучасних умовах набувають нового звучання. Фактично, нині немає таких сфер і галузей, які не потребували б втручання психологів. У нинішніх умовах психологія стає продуктивною силою діяльності та невід'ємною частиною соціального, економічного, політичного, громадського, сімейного та особистого життя. Це все потребує ґрунтовної підготовки професіональних психологів.

Здійсненню саме такого підходу сприяють структура і логіка вивчення навчальної дисципліни. Вони передбачають систематичність і послідовність освоєння навчального матеріалу, оптимальність переходу від простих проблем до складніших.